

ÖSSZEFOGLALÓ

Irodalmi szövegek olvasásakor a befogadó különböző érzelmi élményeket élhet át.

Munkánk az olvasás alatt átélt érzelmi minőségeket vizsgálja, a szövegek „érzelmi lecsapódását”, és azok kapcsolatát a szöveg megértésének mélységével és a szövegre való emlékezéssel.

A kutatás a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon, Szabadkán valósult meg, és az abban részt vevő hallgatók irodalmi szövegrészleteket értékelték érzelmi dimenziók mentén, behatárolták a verbális anyag által előhívott érzelmi minőségeket. Emellett a megértésre és az emlékezetre vonatkozó kérdésekre feleltek minden egyes szöveg elolvasása után. Eredményeink azt mutatják, hogy a szövegekkel kapcsolatban átélt arousal szint, a szöveg intenzitása hatással van a megértési és emlékezeti folyamatok sikerességére.

Kulcsszavak: szöveg, olvasás, érzelmek

ABSTRACT

The recipient can have varying emotional experiences while reading literary texts.

Our work deals with emotional qualities experienced during reading, the „emotional echo” of the texts and the relationship of these with the thoroughness of understanding and memories about the text.

The study was conducted at the Hungarian Language Teacher Training Faculty in Subotica and the students who participated evaluated the literary texts and its emotional dimensions, they also framed the emotional qualities evoked by the verbal material. They have also answered questions about understanding and memorized details after each text.

Our results have shown that the experienced arousal-level of the texts, their intensity affects the success of understanding and memory processes.

Keywords: text, reading, emotions

SAŽETAK

U procesu čitanja literarnih tekstova primalac može doživjeti raznovrsne emocije.

U ovom radu istražujemo emocionalne kvalitete koje se javljaju pri čitanju, „emocionalni odjek” tekstova i njihovu vezu sa dubinom razumevanja i pamćenjem tekstova.

Istraživanje je sprovedeno na Učiteljskom Fakultetu na mađarskom nastavnom jeziku u Subotici, pri čemu su studenti ocenjivali delove literarnih tekstova na emocionalnim nivoima, precizirali su emocionalne kvalitete izazvane verbalnim materijalom. Nadalje, odgovarali su i na pitanja u vezi sa razumevanjem i pamćenjem detalja iz tekstova nakon svakog pročitano delo.

Rezultati su pokazali da nivo pobuđenosti izazvan tekstom utiče na uspešnost procesa razumevanja i pamćenja.

Ključne reči: tekst, čitanje, emocije

GRABOVAC BEÁTA
BEKE OTTÓ
HÓZSA ÉVA
SAMU JÁNOS

Újvidéki Egyetem Magyar Tannyelvű
Tanítóképző Kar, Szabadka
beata.grabovac@magister.uns.ac.rs

AFFEKTÍV DIMENZIÓK AZ OLVASÁS ÉS SZÖVEGFELDOLGOZÁS TÜKRÉBEN¹

*Affective dimensions in the mirror of reading and text
processing*

Afektivne dimenzije u ogledalu čitanja i obrade tekstova

¹ A tanulmány a Vajdaság Autonóm Tartomány, Tartományi Felsőoktatási és Tudományos Kutatási Titkárság 2018-as, 142-451-2680/2018-01 számú projektumának eredményeit tartalmazza.

Az érzelmi élmény dimenziói

Az érzelmek dimenzionális elmélete szerint az érzelmi élményeket három dimenzió segítségével lehet leírni (Deák, 2011). Ezek a valencia, vagy kellemesség, amely a pozitív-negatív minőséghez kapcsolódik, az arousal, vagy intenzitás, amely az élmény erősségét határozza meg, és a dominancia, amely az érzelmi állapot feletti uralmat, kontrollt vagy ennek hiányát jelöli (Deák, 2011; Bradley és Lang, 2007). A felsorolt három „érzelmi jellemző” dimenzió, vagyis az esemény által kiváltott érzelemben a szintjeik eltérőek lehetnek, és különböző háromszintű kombinációk, mintázatok jönnek létre belőlük. Az érzelmi események két nagy csoportját fontos megkülönböztetni: a kellemeseket és a kellemetleneket, és ezek következményei a megközelítő vagy elkerülő viselkedések is (Deák, 2011).

Affektív folyamatok, érzelmek és szöveg

A kognitív és affektív folyamatok egymásra hatása, összefonódása régóta foglalkoztatja a pszichológusokat. A kogníció és affekció összefonódását tükrözi Bower és Forgas (2003) véleménye, mely szerint egy esemény emléke és a hozzá kapcsolódó érzelem tárolása egységes. Az eddigi kutatások több törvényszerűsége is rámutattak, amelyek közül az egyik a hangulathoz illeszkedő feldolgozás elve, amely azt mondja ki, hogy a hangulat úgy modulálja a kognitív feldolgozást, hogy ez utóbbi „illeszkedjen az adott hangulathoz” (Mérő, 2013, 418). A hangulathoz illeszkedő feldolgozáskor „az emberek szelektív módon

érzékenyebbé válnak az előzetes érzelmi állapotuknak megfelelő információ felvételére” (Bower és Forgas, 2003, 108). A másik az alaposabb feldolgozás elve, amely szerint együtt jár a rossz hangulat és az analitikusabb, a részletekkel többlet foglalkozó gondolkodásmód (Mérő, 2013).

A megismerőfolyamatok közé sorolható az olvasás, amely „az emberi gondolkodást, tudásszerzést, a közösségi emlékezet fenntartását” teszi lehetővé (Csépe, 2008, 155). Az olvasás „egyike azoknak a magasán szervezett nyelvi funkcióknak, amelyek megértéséhez szükségesek mindazok az ismereteink, amit eddig megtanultunk a látási és hallási észlelésről, a figyelemről, emlékezésről és tudásról, legfőképpen pedig a nyelv alapvető szerveződései tulajdonságairól” (Csépe, 2008, 155).

A szövegek megértése, valamint a tartalomra való emlékezés nem szó szerinti, a szöveg értelmezése, a következtetések levonása miatt (Csépe, 2008).

Az utóbbi időben a kutatások azzal kezdtek el foglalkozni, hogy a szövegekben megbújó érzelmi tartalmak és az általuk kiváltott érzelmek hogyan hatnak a megértési folyamatokra, az emlékezetre és a szövegfeldolgozásra. Irodalmi szövegek, regények és mesék olvasásakor sokféle érzelmet átélhetünk, és ezáltal felvetődik a kérdés, hogy vajon vannak-e olyan érzelmi minőségek, amelyek könnyítik a megértést és a szöveg feldolgozását, illetve vannak-e olyanok, amelyek gátolják azt. Ha a feladatunk az, hogy a szövegből valamit megjegyezzünk vagy megtanuljunk, vajon az érzelmi folyamatok ezt segíthetik-e?

Kneepkens és Zwaan (1994, 125.) szerint keveset tudunk arról, hogy a különböző érzelmi folyamatok hogyan befolyásolják olvasáskor a szövegek megértésének kognitív folyamatát. Kneepkens és Zwaan (1994) az érzelmek két funkcióját különböztetik meg a szöveg-olvasáshoz kapcsolódóan: 1. a szelekciót és azt, hogy 2. segítik a kognitív folyamatokat. Az első azt jelenti, hogy az átélt érzelem ráirányítja a figyelmet egyes tartalmakra, míg másokat mellőz, jelentőségüket csökkenti. A második arra vonatkozik, hogy ha a szövegről nem tudunk egészes képet alkotni a fejünkben, az olvasás alatt átélt érzelmi benyomás segíthet abban, hogy kiválasszuk, mi a fontos. A szerzők szerint az érzelmek hatással lehetnek a szövegolvasás gyorsaságára is – a csodálat, nagyrabecsülés, érdeklődés a szerzők szerint lassítja az olvasást.

Kaainen és társai (2018) rámutattak, hogy a pozitív és negatív érzelmi töltéssel rendelkező szavak száma egy szövegben hosszabb reakcióidőkhöz vezet különböző feladatokban, mint a semleges szavaké, emellett a pozitív tartalmakra kicsit gyorsabb a reagálás, mint a negatívakra. Ezt pozitívítási torzításnak nevezik, míg a negatívítási torzítás azt jelenti, hogy a negatív szavak általában magasabb arousal szinttel rendelkeznek, mint a pozitívak, és a pozitívak is magasabbal, mint a semlegesek.

Miall és Kuiken (2002) négyfajta érzést kapcsolnak az olvasáshoz: az evaluatívát, a narratívát, az esztétikait, az én-módosítót. Az első a szöveggel kapcsolatos érzésekre vonatkozik, ilyen lehet pl. az élvezet, és az ilyen érzelmek filmnézés közben is megjelenhetnek; a második a leírt eseményhez kapcsolódik, és ide tartozhat az empátia (egy szereplővel való azonosulás az adott szövegrészen), az esztétikai a szöveg formális jegyeihez kapcsolódik, ilyen lehet egy reakció egy metaforára, az utolsó pedig a szöveg újraértelmezésével kapcsolatos.

Megalakaki és társai (2019) a szövegértés és az érzelmi dimenziók kapcsolatával foglalkoztak kutatásukban. Azt feltételezték, hogy a szöveg valenciája és érzelmi intenzitása is hatással lesz a szövegértésre. Az érzelmetli szövegek megértése jobb lesz, mint a semlegeseké, valamint a negatívaké is a pozitívakkal szemben. A magasabb érzelmi intenzitás ugyanilyen hatással járna, tehát a negatív és érzelmileg erősen színezett szövegek megértése lesz a legsikeresebb. Emellett a szerzők azt is feltételezték, hogy az érzelmetli szövegekre a résztvevők jobban fognak emlékezni a semlegesekkel szemben és az érzelmileg intenzívekre is. Az emlékezeti folyamatok szintén a magas negatív intenzitású szövegeknél lesznek a legsikeresebbek. Kutatásuk a következőképpen folyt: érzelmetli szövegeket írtak önkéntesekkel, és a szövegek olvasása után a résztvevőknél a megértés szintjét mérték két felszíni, két parafrázelt és két következtetést igénylő feladattal. Az emlékezés sikerességét a következő módon állapították meg: öt pozitív és öt negatív szót válogattak ki a szövegekből, és ehhez tíz töltelékszót adtak (szintén öt pozitív és öt negatív egy érzelmi adatbázisból). Ezekkel kapcsolatban kellett igen/nem kérdésekre válaszolni, és arra is, hogy tisztán emlékeznek-e rá, vagy csak ismerősnek érzik a bemutatott szót a jelenlevők. Tizennyolc szöveget láttak a résztvevők, melyek után hat megértésre vonatkozó kérdés és az emlékezetet mérő kérdés következett. Megalakaki és társai (2019) eredményei azt mutatták, hogy a negatív szövegek esetében a felszíni kérdésekre több helytelen válasz érkezett, míg a következtetést igénylőkre több helyes a pozitív és semleges szövegekkel szemben.

További eredményeikre a következő részben térünk ki.

Szövegek a valencia és az arousal dimenzió tükrében

Megalakaki és társai (2019) tanulmányukban az érzelmi töltés minőségének (valencia) hatására irányuló eddigi eredmények összefoglalására törekedtek: ezek azt mutatják, hogy a pozitív és a negatív valencia is felgyorsítja a feldolgozást a semlegessel szemben; a negatív szövegek megértésével kapcsolatban az eredmények egymással ellentmondásban állnak, mivel néhol jobb, másutt rosszabb a megértés; a negatív érzelmekkel kapcsolatos emlékezési folyamatok sikeresebbek, nem így a pozitív érzelmekkel kapcsolatosak.

Az eddigi eredmények szerint a magas arousalú, intenzitású és negatív szövegekre jobban emlékszünk, viszont a szöveg fontossága felülírja az intenzitás hatását (Megalakaki és társai, 2019).

Résztvevők

A kutatásban a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar első-, másod-, harmad- és negyedéves hallgatói vettek részt, összesen ötvenen. A kor 19–38 évesig terjedt, átlaga: 21,3, nemek szerint pedig hét férfi és harminc nő (a többi tizenhárom nem adta meg a nemét) személy vett részt. A hallgatók anyanyelve a magyar.

A kutatásban használt szövegek

A kutatásban felhasznált szövegrészek szerzői és írásaik címei, valamint a kutatócsoport irodalmárainak rövid véleményei következnek a szövegekről.

1. Majtényi Mihály, 1975: Különös ajándék, 88–92. o. Kutatócsoportunk irodalmárai szerint megrendítő, részvétet indukáló olvasmány.

2. Eco, Umberto, 2002: Hat séta a fikció erdejében (3. előadás), 84–87. o. Az irodalmárok értékelése szerint a befogadó intellektuális érzelmei jutnak kifejezésre ennél a részletnél.

3. Darvasi László, 2012: Óriási frizura. Pálcika, ha elindul. Akkor aztán zsupsz, 38. o. Az irodalmárok szerint az olvasás során az alapérzelmek kapnak hangsúlyt, a boldogság és a meglepődés.

4. Darvasi László, 2016: A könnymutatványosok legendája, 111–114. o. A kutatócsoport irodalmárainak értékelése szerint a szöveg tartalmát tekintve a kínzás, a fájdalom, az alárendeltség és kiszolgáltatottság érzelmi dimenzióit hordozza, illetve ezek humorba szakadó felerősítését.

5. Hernyák Zsóka, 2017: Tanár Úr verekedése, 45–46. o. Az irodalmárok szerint a düh, harag, undor és félelem egyaránt jelen van a szövegben.

6. McCarthy, Cormac, 2009: A véres délkörök, avagy vörös alkony a nyugati égen, 87–92. o. A szöveg erőszakot ábrázol, és a félelem, az esendőség tudatosítása váltja ki a befogadó érzéseit.

7. Robbe-Grillet, Alain, 2009: Érzelmes regény, 212–215. o. Az irodalmárok értékelése szerint különösen intenzív érzelmeket vált ki az olvasóból e részlet: szorongást, borzongást, együttérzést, félelmet, döbbenetet, fölháborodást.

Módszer

A felmérés a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Karon valósult meg, és körülbelül egy óra hosszúra tartott, három különböző csoportban. A hallgatók hét szöveget olvastak, randomizált sorrendben, és minden szöveg után hét kérdésre adtak választ, valamint értékelték a szövegolvasás alatt átélt érzelmi minőségek dimenziók szerinti szintjét, a valenciáját, az arousalt és a dominanciáját. Emellett azt is bejelölték, hogy az alapérzelmek közül melyik kapcsolódott legerősebben ahhoz a szöveghez, amit éppen olvastak, milyen érzelmet éltek át, milyen érzelmek kapcsolhatóak hozzá a legerősebben.

Adatfeldolgozás

Az adatok feldolgozása az SPSS 24 program segítségével történt. Jelen esetben az elemzéshez a valencia, az arousal és a dominancia dimenziókon kapott átlagokat és az iro-

dalmárok által meghatározott összesített megértés és összesített emlékezet osztályzatot használtuk. Az érzelmi dimenziókon a válaszok lehetséges értékei 1-től 9-ig terjedtek, a saját-érzés mutató segítségével (Deák, 2011; Bradley és Lang, 1994, angolul: Self-Assessment Manikin), amelyen piktogramok, figurák bejelölésével adható válasz. Az alapérzelmekre vonatkozó kérdésnél be kellett karikázni a legdominánsabb érzelmet. A szöveg megértéséért, illetve az emlékezésért minimum 1 pont járt, maximum pedig 6.

Eredmények

Az adatfeldolgozáshoz az egyes szövegeken kapott átlagokat használtuk első esetben, illetve a résztvevők átlagait a másodikban.

A hét szöveg átlagait figyelve a három érzelmi dimenzió és a megértés, valamint az emlékezés sikerességének értékelése között nem találtunk erős összefüggést. Egyedül a szövegek arousal és dominancia értékei között volt jelentős a kapcsolat, $r = .95$, $N = 7$, $p = .001$. Ez azt jelenti, hogy minél pozitívabb volt egy szöveg, annál jobban dominánsnak érezte magát az olvasó.

A résztvevőket csoportokra osztottuk az alapján is, hogy mennyire éltek meg első esetben pozitív vagy negatív minőséget, a második esetben az alacsony, illetve a magas arousalt, a harmadik esetben az alacsony, illetve magas dominanciát a szövegolvasás alatt (a határ a 4,5-ös átlag volt). Így minden esetben két csoportot kapva arra voltunk kíváncsiak, hogy vajon a megértés és emlékezet átlaga különbözött-e a szövegeket érzelmi szinten eltérően értékelő csoportok esetében. Az arousal dimenzióan találtunk jelentős különbségeket: a megértésnél $t(33.882) = -2.86$, $p = .017$, az emlékezetnél pedig $t(38) = -3.43$, $p = .001$; $N = 40$. A megértés átlaga a szövegeket magas arousalúnak értékelőknél $M = 4.16$, $SD = 1.36$, míg a szövegeket alacsony arousalúnak értékelőknél 3.12 , $SD = .91$. A magas arousalú szövegeknél az emlékezést mérő átlag $M = 3.97$, $SD = .87$, az alacsonyaknál pedig $M = 3.02$, $SD = .68$.

Ha a résztvevők átlagait vettük figyelembe, a korreláció a megértés és az arousal: $r = .39$, $N = 40$, $p = .01$ szinten és az emlékezet és az arousal között $r = .50$, $N = 40$, $p = .001$ szinten volt jelentős.

Következtetés

Kutatásunkban, melyben magyar nyelvű szövegeket értékelték a Magyar Tannyelvű Tanítóképző Kar hallgatói, arra kerestük a választ, hogy vajon a szövegértés és a szövegre való emlékezet bárminemű kapcsolatban áll-e a szövegfeldolgozás alatt és után átélt érzelmekkel. Ahhoz, hogy ezt megtudjuk, résztvevőink különböző érzelmeket kiváltó és eltérő érzelmekhez kapcsolódó szövegeket olvastak, és később értékelték, hogy milyen érzelmi dimenziókkal és alapérzelmekkel hozták ezeket kapcsolatba.

Eredményeink egyrészt azt mutatták meg a szövegek szintjén, hogy minél pozitívabban, kellemesebben értékelt valaki egy szöveget, annál jobban érezte azt is, hogy a helyzetet uralja és kontroll alatt tartja.

A valencia, az arousal és a dominancia érzelmi dimenziók és a kognitív szint (amelyet a megértésre és az emlékezetre vonatkozó kérdésekkel mértünk) között jelentős kapcsolatot találtunk az arousal, vagyis a szövegek intenzitása és a sikerebb megértés és emlékezet között. Minél intenzívebb egy szöveg, annál jobban megértették, illetve emlékeztek rájuk résztvevőink.

Ha a hallgatókat csoportokra osztottuk az alapján, hogy magas vagy alacsony intenzitásúnak, arousalúnak értékelték a szöveget, azt láttuk, hogy a megértés és az emlékezet azoknál jobb, akik ezt magasra értékelték.

A kellemesség, más néven valencia és a dominancia közvetlen hatását jelen esetben nem mutattuk ki. Viszont a szövegek arousala, intenzitása segítette a szövegfeldolgozást.

Kutatásunk gyakorlati jelentősége abban áll, hogy rámutattunk, hogy az érzelmi átéléstől függően a megismerési folyamatok működésének sikeressége is változik/változhat az olvasónál.

További, részletesebb kutatásokat igényel azonban annak a feltárása, hogy hogyan kombinálódik és fonódik össze, milyen hatással van a három érzelmi dimenzió variálódó szintje a megértési, valamint az emlékezeti folyamatokra.

Felhasznált irodalom:

Bower, G., H. & Forgas, J. (2003). A hangulatok szerepe az emlékezésben. In Forgács J. (szerk.): *Az érzelmek pszichológiája*, Győr: Kairosz Kiadó, 97–120.

Bradley, M. M., & Lang, P. J. (1994). Measuring Emotion: the Self-Assessment Manikin and the Semantic Differential. *Journal of Behavior Therapy and Experimental Psychiatry*, 25, 49–59.

Bradley, M.M., & Lang, P.J. (2007). The International Affective Picture System (IAPS) in the study of emotion and attention. In Coan, J. A. and Allen, J. J. B. (eds.): *Handbook of Emotion Elicitation and Assessment*, New York: Oxford University Press, 29–46.

Csépe, V. (2008). Olvasás. In Csépe, V., Győri, M., Ragó, (szerk.): *Általános pszichológia* 3, Osiris, Budapest, 155–178.

Darvasi L. (2012). Óriási frizura. *Pálcika, ha elindul. Akkor aztán zsupsz*. Budapest: Magvető, 38.

Darvasi L. (2016). *A könnyemutatványosok legendája*. Budapest: Magvető, 111–114.

Deák, A. (2011). Érzelmek, viselkedés és az emberi agy: *Az International Affective Picture System (IAPS) magyar adaptációja és alkalmazásának lehetőségei*. Doktori értekezés, Pécsi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar, Pécs

Eco, U. (2002). *Hat séta a fikció erdejében*. Fordította: Schéry András (3. előadás). Budapest: Európa Könyvkiadó, 84–87.

- Hernyák Zsóka 2017. Tanár Úr verekedése. *Morze. Kispróza*. Zenta: zEtna, 45–46.
- Kaakinen, J.K., Papp-Zipernovszky, O, Werlen, E., Castells, N., Bergamin, P., Baccino, T., & Jacobs, A.M. (2018). Emotional and motivational aspects of digital reading. In M. Barzillai, J. Thomson, S. Schroeder, & P. van den Broek (eds.): *Learning to read in a digital world*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 143–166.
- Kneepkens, E. W., & Zwaan, R. A. (1995). Emotions and literary text comprehension. *Poetics*, 23(1-2), 125–138.
- Majtényi M. (1975). Különös ajándék. In: Bori Imre, Juhász Géza, Szeli István vál. *Különös ajándék. Jugoszlávai magyar elbeszélők*. Újvidék: Forum Könyvkiadó, 1975, 88–92.
- Mc Carthy, C. (2009). *A véres délkörök, avagy vörös alkony a nyugati égen*. Fordította: Bart István. Budapest: Magvető, 87–92.
- Megalakaki, O., Ballenghein, U., & Baccino, T. (2019). Effects of Valence and Emotional Intensity on the Comprehension and Memorization of Texts. *Frontiers in psychology*, 10., 1-12.
- Mérő, L. (2013). Kogníció és affektivitás. In Bányai É. & Varga, K. (szerk.): *Affektív pszichológia – az emberi késztetések és érzelmek világa*. Budapest: Medicina Könyvkiadó Zrt., 415–433.
- Miall, D. S., & Kuiken, D. (2002). A feeling for fiction: Becoming what we behold. *Poetics*, 30(4), 221–241.
- Robbe-Grillet, A. (2009). *Érzelmes regény*. Fordította: Dunajcsik Mátyás. Budapest: Magvető, 212–215.